

УДК 378.014.53:070.13

DOI 10.31392/NPU-VOU.2021.2(81).07

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО МЕДІАГРАМОТНОСТІ ОСВІТЯН*

© Терепищій С., Костенко А., Богомаз О., 2021

Сергій ТЕРЕПИЩІЙ

доктор філософських наук, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики, провідний науковий співробітник Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Анастасія КОСТЕНКО

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики, старший науковий співробітник Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Оксана БОГОМАЗ

аспірант, молодший науковий співробітник Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Ключові слова: мас-медіа, грамотність, медіаграмотність, медіаосвіта, ЮНЕСКО.

Стаття присвячена дослідженню наукових підходів до медіаграмотності. Важливу роль відіграє розуміння медіаграмотності як окремого феномену. Зарубіжна наука щодо цього феномену має низку визначень, сформульованих міжнародними організаціями та різними авторами. Стаття містить ко-

роткий огляд спеціальної літератури за проблематикою про «медіаграмотність» в Україні та закордоном. Основним методом дослідження в статті є аналіз юридичних документів міжнародних організацій та проєктів, що дозволяють зрозуміти, розвивати та формувати медіаграмотність. У сучасному світі існує деякий плюралізм у розумінні медіаграмотності як окремого феномену. Важливо розуміти, що для сучасної людини стає життєво важливим орієнтуватися в інформаційних потоках, які існують. Навичка критично оцінювати інформацію стає також необхідною не лише на індивідуальному, але й на державному рівні. Всілякі неперевірені або навмисно недостовірні новини постійно з'являються в медіапросторі, і захиститися від такої інформації, з погляду невідготовленого споживача медіа-текстів, просто неможливо.

* Публікація презентує окремі результати дослідження в межах наукового проєкту «Медіаграмотність та соціальна відповідальність освітян в умовах інформаційної війни» (Номер державної реєстрації 0121U001003)

Постановка проблеми. Мас-медіа – потужна сила в житті сучасної людини. Музика, телебачення, відеоігри, журнали та інші мас-медіа – все це впливає на те, як ми бачимо та сприймаємо світ. Щоб бути захищеними і критично налаштованими споживачами мас-медіа, необхідно розвинути навички і звички медіаграмотності. Ці навички охоплюють можливість доступу до медіа на базовому рівні, щоб проаналізувати його критично на основі певних ключових понять, оцінити на основі цього аналізу і, нарешті, створювати медіа-тексти самостійно. Цей процес навчання навичкам медіаграмотності є медіаосвітою.

Слово «грамотність» зазвичай описує вміння читати і писати. У грамотності читання і медіаграмотності багато спільного. Читання починається з розпізнавання букв. Читання скоро читачі можуть визначати слова і, що найбільш важливо, розуміти, що ці слова означають. Читачі стають авторами, які створюють нові тексти. У міру накопичення досвіду читачі та автори розвивають навички грамотності. Подібний процес відбувається і в формуванні медіаграмотності. Для того, аби стати споживачем якісної інформації, потрібно зрозуміти, з яких компонентів вона складається. Але бути просто грамотним сьогодні не достатньо. Проблеми з формування медіаграмотності виникають, коли людина активно використовує медіа і технології для відпочинку та розваги. Медіаграмотність багато в чому враховує той факт, що контент, з яким ви зустрічаєтеся або створюєте, є проблематичним і заслуговує розумної і критичної взаємодії. Крім того, цей контент використовують безліч репрезентативних систем, які потрібно навчитися інтерпретувати і використовувати.

Стан розробленості проблеми. Феномен медіаграмотності став об'єктом наукового і філософського аналізу порівняно недавно – на початку XXI століття. Упровадженням та визначенням важливості медіаосвіти для формування медіаграмотного суспільства займалися і займаються до цього часу міжнародні організації та проекти, зокрема ЮНЕСКО, Європейська комісія та парламент, Європейська Асоціація підтримки інтересів медіаспоживачів, Європейський проект MediaCoach тощо.

Дослідженнями в цій сфері займалися як зарубіжні, так і українські вчені. Серед

зарубіжних виокремлюємо Л. Мастермана, Д. Букінгема, А. Сільверблата, Р. Кьюбі, Д. Поттера та ін.

Значний внесок у розвиток даного напрямку зробили українські вчені, зокрема О. Волошенюк, В. Іванов, Т. Іванова, О. Мокрогуз, Л. Найдьонова, Г. Онкович, О. Зарівна, О. Марків, Н. Коваленко, О. Литвиненко, А. Паукова, В. Тарасюк, К. Шворак, І. Карпик, С. Фіялка та інші дослідники.

Питання розвитку системи медіаграмотності досліджувала значна кількість вітчизняних та закордонних науковців і практиків. Водночас актуальним є дослідження питання розвитку системи медіаграмотності такої групи, як освітня, в контексті гарантування інформаційної безпеки суспільства.

Мета статті – дослідити та проаналізувати наукові підходи до визначення поняття «медіаграмотність освітан».

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток інформаційного поля провокує поширення значного масиву інформації. Частина цієї інформації є неструктурованою та неправдивою, тобто такою, що викривлює реальність, її часто називають маніпулятивною інформацією. Маніпулятивна інформація, яку поширюють засоби масової інформації, отримала назву «фейк нюз». В умовах динамічного нарощення інформаційного тиску на дорослих актуалізується впровадження медіаграмотності як інструменту самофільтрації інформації та корисної навички для дорослих щодо самостійного визначення потенційно маніпулятивних новин та «фейк нюз». У стратегічному полі це дозволяє значно покращити рівень інформаційної безпеки суспільства.

Насамперед зазначимо, що інформаційна безпека суспільства – це стан суспільства, за якого мінімізуються інформаційні загрози впливу дезінформації, в тому числі в рамках гібридних воєн, поширення потенційно маніпулятивних новин та «фейк нюз».

Медіапродукція створюється людьми, які роблять свідомий і несвідомий вибір щодо того, що включити, що залишити поза увагою та як подати те, що включено. Ці рішення базуються на власній позиції творців, яка визначається їхніми думками, припущеннями та упередженнями, а також засобами масової інформації, яким вони піддавалися. В результаті цього медіапродукти ніколи не є цілком точними

відображеннями реального світу – навіть найоб'єктивніший режисер документальних фільмів повинен вирішити, які кадри використовувати, а що вирізати, а також де поставити камеру, але ми інстинктивно розглядаємо медіапродукцію як пряме зображення реального.

Більшість засобів масової інформації – це бізнес, і тому він повинен приносити прибуток. Крім того, медіа-галузі належать до потужної мережі корпорацій, що здійснюють вплив на контент та розповсюдження. Питання власності та контролю є центральними – порівняно невелика кількість людей контролює те, що ми дивимось, читаємо та чуємо в ЗМІ. Навіть тоді, коли медіа-вміст не приносить прибутку, наприклад, відео на YouTube та публікації на Facebook, – способи розповсюдження контенту майже завжди використовуються з урахуванням прибутку.

Медіаграмотність у рамках реалізації концепції інформаційної безпеки суспільства:

- розширює поняття грамотності, оскільки сьогоденні повідомлення надходять у багатьох формах, і грамотність уже не може стосуватися просто вміння читати та писати;

- пропонує вирішення питань громадського здоров'я, таких як проблеми із зображенням тіла та вживання речовин, що посилюється через повідомлення про токсичні засоби масової інформації;

- дає можливість усім людям брати участь у глобальному медіа-середовищі.

Проаналізувавши ступінь наукової розробленості проблематики медіаграмотності, ми помітили, що найчастіше дана тематика розглядається в контексті медіаосвіти [17]. В цілому ж потрібно визнати, що в даний момент у науці немає однастайності й усталеного підходу до розуміння суті медіаграмотності. Саме тому вважаємо за необхідне докладніше зупинитися на тому, як трактують медіаграмотність європейські, американські та українські дослідники.

Варто зазначити, що в зарубіжній науці існує досить багато визначень поняття «медіаграмотність». Водночас вельми примітний той факт, що авторство великої частини з них належить не конкретним вченим, а різноманітним міжнародним організаціям та проектам, які так чи інакше займаються поширенням ідей і принципів грамотно-

го ставлення до інформації, яка міститься у формі медіа-текстів. На наш погляд, ця обставина дуже красномовно свідчить про те, наскільки важливими такі вміння вважаються у європейському співтоваристві.

Основною причиною для того, щоб світова спільнота дійшла до розуміння необхідності розвитку медіаосвіти та медіаграмотності, послужив стрімкий розвиток комунікаційних технологій, що спричинило за собою глобальний інформаційний медійний прорив. Уже на початку 1960-х років ЮНЕСКО підтвердило безперечну важливість мас-медіа у справі поліпшення світового соціального розвитку та налагодження діалогу через міжкультурні кордони. Одночасно для досягнення даної мети були підготовлені конкретні програми і стратегії, спрямовані на залучення і використання різних мас-медіа.

ЮНЕСКО, провідна міжнародна організація, яка сприяє розвитку медіаграмотності через створення Грюнвальдської декларації 1982 року, виділяє такі елементи під загальним «парасольковим» терміном «медійна і інформаційна грамотність» (табл. 1) [1, с. 21].

Таблиця 1

Інформаційна та медіаграмотність

Інформаційна грамотність	Медійна грамотність
Визначити і сформулювати інформаційні потреби	Розуміти роль і функції медіа в демократичному суспільстві
Знайти і отримати доступ до інформації	Розуміти умови, при яких медіа можуть виконувати свої функції оцінити інформацію
Оцінювати інформацію	Критично оцінювати контент медіа у світлі властивих їм функцій систематизувати інформацію
Систематизувати інформацію	Взаємодіяти з медіа для самовираження і участі в демократичних процесах
Дотримуватися етики при використанні інформації	Актуалізувати навички (також і навички використання інформаційно-комунікаційних технологій), які потрібні для створення медіаконтенту
Передавати інформацію	
Застосовувати навички роботи з ІКТ для обробки інформації	

Також ЮНЕСКО активно сприяє забезпеченню вільного доступу до знань, визнаючи важливу роль, яку відіграє медіаосвіта в підготовці молодого покоління. Саме вільний і справедливий доступ до інформації є найважливішим компонентом для розширення прав і можливостей людей і гарантує їх участь в успішному і гармонійному розвитку світової спільноти. На думку фахівців ЮНЕСКО, «медіаосвіта пов'язана з усіма видами медіа (друкованими та графічними, звуковими, екранними тощо) і різними технологіями; вона дає можливість людям зрозуміти, як масова комунікація використовується в їх соціумах, оволодіти здібностями використання медіа в комунікації з іншими людьми; забезпечує людині знання того, як:

- аналізувати, критично осмислювати і створювати медіа-тексти;
- визначати джерела медіа-текстів, їх політичні, соціальні, комерційні і / або культурні інтереси, їх контекст;
- інтерпретувати цінності, поширювані медіа;
- відбирати відповідні медіа для створення і поширення своїх власних медіа-текстів і набуття зацікавленості в них аудиторії;

отримати можливість вільного доступу до медіа як для сприйняття, так і для продукції» [15, р. 273–274].

Згідно з визначенням ЮНЕСКО, «медіаграмотність – це набір компетенцій для пошуку, критичної оцінки, грамотного розміщення інформації та медіаконтенту; знання про взаємодію з мас-медіа та інформаційно-комунікаційними технологіями; для просування рівності, свободи вираження, міжкультурного / міжрелігійного діалогу, миру і т. д. [15, р. 273–274].

Європейська Комісія прийняла таке визначення: «медіаграмотність можна визначити як здатність отримувати доступ, аналізувати й оцінювати силу зображень, звуків і повідомлень, з якими ми зараз стикаємося щодня і які є важливою частиною нашої сучасної культури, а також грамотно спілкуватися в мас-медіа, які доступні в індивідуальному порядку. Медіаграмотність відноситься до всіх мас-медіа, включаючи телебачення і кіно, радіо і музику, друковані мас-медіа, Інтернет і інші нові технології цифрового зв'язку [12].

Аналогічним чином Комісія заявила, що «мета медіаграмотності – підвищити обізнаність про різноманітність форм повідомлень мас-медіа, що зустрічаються в повсякденному житті. Це має допомогти громадянам зрозуміти, як мас-медіа фільтрують їх уявлення і переконання, формують популярну культуру і впливають на особистий вибір. Це повинно дати їм можливість критичного мислення і творчих навичок вирішення проблем, щоб зробити розумних споживачів і виробників контенту. Виходячи з вирішальної ролі мас-медіа в сучасному суспільстві, комунікація наполягає на важливості високого або більш високого ступеня медіаграмотності» [12].

У «Резолюції щодо медіаграмотності у цифровому світі» Європейського парламенту визначено, що «медіаграмотність – здатність використовувати медіа в особистих цілях і без сторонньої допомоги, розуміти та критично оцінювати різноманітні аспекти медіа, уміти виділити необхідну інформацію з величезного потоку даних, класифікувати ці дані» [8].

Міжнародна організація Європейська Асоціація підтримки інтересів медіаспоживачів (the European Association for Viewers Interests – EAVI) зазначає, що «медіаграмотність стає все більш актуальною, оскільки знання в даний час передаються, передусім, за допомогою цифрових технологій. Особи, що грамотно споживають контент з мас-медіа, можуть брати активну участь у громадському житті: від соціальних мереж до електронного уряду. Особи, які не володіють навичками медіаграмотності, залишаються ізольованими і уразливими» [18].

В останні роки Європейська Асоціація підтримки інтересів медіаспоживачів внесла свій вклад у зростаючу нормативно-правову базу, що стосується медіаграмотності, з численними політиками, які охоплюють широкий спектр діяльності, що відображає її багатогранний характер.

Багато аспектів медіаграмотності мають відношення до широкого кола галузей політики: недоторканність приватного життя, здоров'я, авторське право, освіта тощо. Концепція медіаграмотності також може бути контекстуалізована в рамках двох програм захисту ЮНЕСКО. У цьому сенсі концепція медіаграмотності може бути

охоплена ідеєю освіти в інтересах сталого розвитку, включеної в Принципи Організації Об'єднаних Націй, у яких ЮНЕСКО є провідною установою. Мета полягає в тому, щоб інтегрувати принципи, цінності та практику сталого розвитку в усі аспекти освіти та навчання, включаючи обов'язково медіаграмотність.

Європейський проєкт MediaCoach визначає медіаграмотність як фундаментальну навичку не тільки для молоді, але й для людей будь-якого віку, а також батьків, учителів і професіоналів у сфері мас-медіа. «Медіаграмотність – це здатність отримувати доступ до мас-медіа, розуміти і критично оцінювати їх різні аспекти та інформаційний зміст, а також створювати комунікації в різних контекстах. Він включає в себе всі мас-медіа» [11]. Медіаграмотність – це «передумова для активного і повноцінного громадянства» у XXI столітті.

Водночас головна суть усіх цих визначень зводиться до того, що в сьогоденному суспільстві, в якому кожен його член за допомогою сучасних комп'ютерних технологій може отримати доступ, створити і поділитися будь-якою інформацією, своїми поглядами і переконаннями, вкрай необхідно забезпечити можливість достовірної оцінки медіа-джерел, з основних мотивів і переконань, а також розуміння ступеня упередженості творця подібної інформації. Медіапедагоги вчать людей думати, прищеплюють їм навички незалежного мислення, такі необхідні для розвитку посправжньому демократичного суспільства.

Медіаграмотність особистості не менш важлива, ніж попередні форми грамотності. В оточенні сучасних комунікаційних медіа-мереж недостатньо володіти лише найпростішою функціональною грамотністю, необхідно виробити більш глибоке розуміння природи і міці глобальної інтерактивності. Незважаючи на те, що медіаграмотність може породжувати декілька визначень, усі вони покликані розширити те, що розуміється під грамотністю загалом.

За останнє десятиліття технології впроваджуються дуже швидко, і це спричиняє глибокі зміни у світі з погляду комунікації та типів мас-медіа. Термін «медіаграмотність» породив різноманітні визначення з акцентом на наступному: критичне мис-

лення в медіаграмотності, аналіз повідомлень та розшифровка інформації.

В Оксфордській енциклопедії медіаосвіта визначається як «вивчення медіа, яке відрізняється від навчання за допомогою медіа... Медіаосвіта (media education) пов'язана одночасно з пізнанням того, як створюються і поширюються медіа-тексти, так і з розвитком аналітичних здібностей для інтерпретації та оцінки їх змісту. Тоді як вивчення медіа (media studies) зазвичай пов'язується з практичною роботою зі створення медіа-текстів. Як медіаосвіта, так і вивчення медіа спрямовані на досягнення цілей медіаграмотності (media literacy)» [13].

Один з найавторитетніших зарубіжних медіапедагогів британець Лен Мастерман називав свою теорію «репрезентаційною» медіаграмотністю, зазначаючи, що мається на увазі «розуміння способів, якими медіа подають реальність, технології та ідеології, які водночас використовуються, що в підсумку необхідно для всіх громадян демократичного суспільства» [10, р. 7]

Професор Лондонського університету Девід Букінгем визначає медіаосвіту як процес навчання та вивчення медіа, а медіаграмотність – як результат цього процесу – комплекс знань та навичок, які набувають учасники медіаосвітнього процесу [6, р. 5].

Ще одна британська дослідниця медіаграмотності Аріана Дор зазначає, що «медіаграмотна людина володіє розвинутою здатністю до сприйняття, аналізу, оцінки та створення медіа-текстів, до розуміння соціокультурного та політичного контексту функціонування медіа в сучасному світі, кодових і репрезентаційних систем, використовуваних медіа; життя такої людини в суспільстві і світі пов'язане з громадянською відповідальністю» [7, р. 58].

У визначенні американського медіапедагога Роберта Кьюбі поняття «медіаграмотність» визначається як «здатність використовувати, аналізувати, оцінювати і передавати повідомлення (messages) в різних формах» [9, р. 69].

Інші американські дослідники Мері Хемм і Деніс Адамс зазначають, що «медіаграмотність – здатність індивіда визначати значення візуальних і вербальних символів, які він щодня отримує за допомогою телебачення, реклами, фільмів або циф-

рових медіа. Це більше, ніж просто декодування інформації: медіаграмотність також передбачає її критичне осмислення – здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі медіа-індустрії через необхідність самостійно створювати інформаційні повідомлення» [5, р. 38].

Професор медіакомунікації в університеті Вебстера Арт Сільверблат визначає медіаграмотність як «здатність людини за допомогою фізичного мислення розшифровувати інформацію отриману від мас-медіа, для того щоб скласти власну незалежну думку щодо змісту медіа повідомлення» [16, р. 27].

Вільям Джеймс Поттер, професор Каліфорнійського університету в Санта-Барбарі, стверджує, що є три ключові проблеми, пов'язані з медіаграмотністю: (1) «мас-медіа мають бути чітко визначені, (2) має бути надано визначення грамотності і (3) має бути врахована мета. Поттер також визначає деякі загальні теми, пов'язані з медіа. По-перше, мас-медіа потенційно створюють як негативний, так і позитивний вплив на людей. Медіаграмотність дає змогу людям захиститися від потенційних негативних наслідків сприянням посиленому контролю над впливом мас-медіа. Ця грамотність є особливо актуальною в культурі, де поширена значна кількість медіа повідомлення та медіа-текстів. Крім того, медіаграмотність – це те, чому потрібно вчитися під керівництвом експертів, особливо «враховуючи, що медіаповідомлення постійно розвиваються» [14, р. 678].

В українському підручнику «Медіаосвіта та медіаграмотність» Академії Української преси за авторства Валерія Іванова, Оксани Волошенко та інших авторів зазначено, що «медіаграмотність полягає в сукупності мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добиранню, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створенню та передаванню медіа-текстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві» [2, с. 348].

В іншому навчально-методичному посібнику «Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід» знаходимо, що «медіаграмотність – це комплекс навичок та умінь не лише користуватися технікою мас-

медіа та спілкуватися з її допомогою, а насамперед розрізняти першорядну й другорядну інформацію, абстрагуватися від надлишкової, сповна сприймати зміст, «прочитувати» підтекст і тлумачити його» [3, с. 37].

У «Дорожній карті» Академії Української преси зазначено: «медіаграмотність – це активне чи пасивне сприйняття і використання матеріалів медіа, включаючи їх критичне сприйняття й усвідомлену оцінку, розуміння методів, які використовують медіа і їх вплив. Термін означає здатність читати, аналізувати, оцінювати і здійснювати комунікацію з використанням різних форм медіа (наприклад, телебачення, преси, радіо тощо). Поряд побутує й інше розуміння цього терміна: здатність розшифровувати, аналізувати, оцінювати і здійснювати комунікацію в різноманітних формах. Медіаграмотність – сукупність компетенцій, які дозволяють людям отримувати доступ, аналізувати, оцінювати і створювати повідомлення в різних видах медіа, жанрах і формах для особистого самовираження і реалізації своїх цивільних прав та, тим самим, забезпечення фундаментальних свобод суспільства» [4].

Висновки. По-перше, проаналізувавши основні теоретичні моменти, пов'язані з медіаграмотністю, ми дійшли висновку, що в сучасній науці до цього часу ведеться активна дискусія щодо різноманітності сторін феномену явища медіаграмотності – його функціональність, дисциплінарна приналежність, зобов'язання відповідних курсів у рамках освітніх установ, найбільш активних способів формування компетентностей, оцінок підвищення рівня медіаграмотності тощо.

По-друге, під медіаграмотністю освітян розуміємо комплекс компетентностей, необхідних для розуміння мас-медіа, у яких здійснюється створення, зберігання, передача та подання даних, інформації та знань, а також вмільний аналіз та створення медіа-інформації та медіа-текстів, поданих у різних формах та форматах. Зважаючи на значну кількість найрізноманітніших новітніх наукових підходів щодо визначення поняття «медіаграмотність», можна дійти висновку, що, роблячи акцент на чомусь конкретному, кожне з них досить чітко укладається в рамки медіаграмотності як у широкому, так і вузькому розумінні (щодо освітян).

По-третє, у даний час в Україні відсутні дієві механізми гарантування системи інформаційної безпеки суспільства, в тому числі і в контексті медіаграмотності. Це зумовлює потребу державного грантового фінансування щодо проєктів та освітніх заходів для дорослих у розвитку їх медіаграмотності. В стратегічній перспективі це дозволяє забезпечити ефективну систему інформаційного захисту суспільства, в тому числі і від впливу інформаційних гібридних інструментів.

По-четверте, динамічність інформаційного розвитку об'єктивно провокує зростання інформаційних каналів подачі інформації, проте не завжди вся подана інформа-

ція відповідає принципам об'єктивності, достовірності, повноти, чесності. Це викликає потребу в провадженні інструментів інформаційного захисту суспільства, зокрема, початку проведення освіти для дорослих у сфері медіаграмотності. Визначено потребу в упровадженні ефективної системи освіти з медіаграмотності для дорослого населення, що дозволить значно покращити рівень інформаційної безпеки суспільства. Для цього актуальним насамперед є формування системи інформаційних цінностей стосовно публічного та приватного життя особи. У перспективі актуальним є розширення кола осіб, які проходять курси з медіаграмотності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грюнвальдська декларація ЮНЕСКО. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/theme_media_literacy_grunwald_declaration.pdf
2. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / ред.-упор.: В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за наук. ред. В. В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.
3. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід: навчально-метод. посібник / О.Т. Баришполець, Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко та ін.; за ред.: Л. А. Найдьонової, О. Т. Баришпольця. Київ: Міленіум, 2009. 440 с.
4. Дорожня карта з медіаосвіти і медіаграмотності України. Медіаосвіта та медіаграмотність. 2016. URL: <http://www.medialiteracy.org.ua/index.php/biblioteka/publikatsii/19-publikatsii/572-dorozhnyakarta-z-mediaosvity-i-mediahramotnostiukrayiny.html>

REFERENCES

1. Grunwald Declaration on Media Education. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971_rus
2. Media education and media literacy: textbook / ed.-emphasis.: V.F. Ivanov, O.V. Volosheniuk; for science. ed. V.V. Rizun. Kyiv: Free Press Center, 2012. 352 p. (in Ukrainian)
3. Media culture of personality: socio-psychological approach: educational method. manual / O.T. Baryshpolets, L.A. Naidenova, G.V. Mironenko and others.; for order.: L.A. Naidenova, O.T. Baryshpolets. Kyiv: Millennium, 2009. 440 p. (in Ukrainian)
4. Road map on media education and media literacy of Ukraine. Media education and media literacy. 2016. URL: <http://www.medialiteracy.org.ua/index.php/biblioteka/publikatsii/19-publikatsii/572-dorozhnyakarta-z-mediaosvity-i-mediahramotnostiukrayiny.html> (in Ukrainian)
5. Adams, D., Hamm, M. (2001) Literacy in a Multimedia Age. Norwood, MA: Christopher-Gordon Publishers, p. 38.
6. Buckingham, D. (1999) Changing Childhoods, Changing Media: New Challenges for Media Education. *Inter Media Education*, no. 3, pp. 4–11.
7. Dorr, A. (2001) Media Literacy. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Vol. 14 / Eds. N.J. Smelser & P.B. Baltes. Oxford, p. 58.
8. European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world (2008/2129 (INI)). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>
9. Kubey, R. (Ed.) (1997) Media Literacy in the Information Age New Brunswick: Transaction, p. 69.
10. Masterman, L. (1995). Media Education Worldwide: Objectives, Values and Superhighways. *Media Development*, no. 2, vol. XLII, pp. 6–9.
11. MediaCoach. URL: <http://mediacoacheurope.eu/>
12. Media Literacy Profile Europe. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/culture/library/studies/literacy-trends-profiles_en.pdf
13. Oxford Research Encyclopedias. URL: <https://oxfordre.com>
14. Potter, W. (2010) The State of Media Literacy. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 54(4), pp. 675–696.
15. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO. In: *Education for the Media and the Digital Age*. Vienna: UNESCO, 1999, pp. 273–274.
16. Silverblatt, A., Eliceiri, E. (1997) *Dictionary of Media Literacy*. Westport, CT: Greenwood Press, p. 27.
17. Svyrydenko, D., Terepyshchyi, S. (2020) Media Literacy and Social Responsibility of Educators in the Conditions of Information War: The Problem Statement. *Studia Warmi skie*, 57. DOI: 10.31648/sw.6006.
18. The European Association for Viewers Interests. URL: <https://eavi.eu/media-literacy>